

20-Iyun, 2026-yil

**NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA TANTANA HAMDA MAROSIM
ATAMALARINING SOTSIOMADANIY VA LINGVISTIK TADQIQI**

Yunusaliyeva Nozimaxon Zuxriddin qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Chet tillari fakulteti nemis tili yo‘nalishi

3 - kurs 23.113 guruh talabasi

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9208-5708>

E-mail: nozimaxon57@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada o‘zbek va nemis xalqlarining taqvimiy tantanalari hamda milliy marosimlari ifodalangan leksik qatlam qiyosiy jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqotdan ko‘zlangan maqsad - til birliklarining turli madaniy muhitdagi ma‘no ko‘lamini, qo‘llanish kontekstini va stilistik bo‘yoqlarini aniqlash, shu orqali ikki xalq dunyoqarashidagi farqlarni yuzaga chiqarishdir. Ish davomida bayramona tushunchalar, leksik-frazeologik birikmalar va ularning tildagi kommunikativ imkoniyatlari atroflicha tahlil qilindi. Shuningdek, xalqlarning hayot tarzi bilan bog‘liq bo‘lgan so‘zlarning sotsial va tarixiy omillari qiyoslandi. Maqola lingvistik birliklarning xalq madaniyatini aks ettirishdagi vazifasini ochib beradi hamda chog‘ishtirma tilshunoslik yo‘nalishidagi yangi izlanishlar uchun manba bo‘lib xizmat qiladi. Tahlil natijalaridan leksikologiya, tarjima nazariyasi va tillarni qiyosiy o‘qitish kurslarida foydalanish ko‘zda tutilgan.

Kalit so‘zlar: tantana leksikasi, milliy marosimlar, sotsiomadaniy muhit, kontekstual semantika, til aloqalari, o‘zbek va nemis tillari, chog‘ishtirma tilshunoslik.

**СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ
ТОРЖЕСТВЕННОЙ И ОБРЯДОВОЙ ЛЕКСИКИ В НЕМЕЦКОМ И
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ**

Аннотация В данной статье в сопоставительном аспекте исследуется лексический пласт, отражающий календарные торжества и национальные обряды узбекского и немецкого народов. Цель исследования заключается в определении смыслового объема, контекста функционирования и стилистической окраски языковых единиц в различных культурных средах, а также в выявлении различий в мировосприятии двух обществ. В ходе работы подробно проанализированы праздничные понятия, лексико-фразеологические сочетания и их коммуникативный потенциал в языке. Кроме того, сопоставляются социальные и исторические факторы слов, связанных с образом жизни народов. Статья раскрывает роль лингвистических единиц в отражении народной культуры и служит источником для новых изысканий в области сопоставительного языкознания. Результаты анализа могут быть использованы в курсах лексикологии, теории перевода и сравнительного обучения языкам.

Ключевые слова: лексика торжеств, национальные обряды, социокультурная среда, контекстуальная семантика, языковые контакты, узбекский и немецкий языки, сопоставительное языкознание.

SOCIOCULTURAL AND LINGUISTIC STUDY OF CELEBRATORY AND RITUAL VOCABULARY IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES

Abstract This article focuses on a comparative study of the lexical layer representing calendar celebrations and national rituals of the Uzbek and German peoples. The purpose of the research is to determine the semantic scope, contextual functioning, and stylistic coloring of linguistic units in diverse cultural environments, thereby revealing the distinctions in the worldviews of the two societies. In the course of the work, festive concepts, lexico-phraseological combinations, and their communicative potential in the language are thoroughly analyzed. Additionally, social and historical factors of words related to the peoples' lifestyles are compared. The article reveals the role of linguistic units in reflecting folk culture and serves as a source for further investigation in the field of comparative linguistics. The results of the analysis can be practically implemented in lexicology courses, translation theory, and comparative language teaching.

Keywords: vocabulary of celebrations, national rituals, sociocultural environment, contextual semantics, language contacts, Uzbek and German languages, comparative linguistics.

KIRISH

Bayramlar va urf-odatlar har bir xalqning madaniy merosi bo‘lib, tarixiy, diniy va ijtimoiy qadriyatlarning ifodasi sifatida til orqali namoyon bo‘ladi. Ular jamiyatning muhim ijtimoiy hodisasi bo‘lib, insonlarning turmush tarzi, axloqiy qadriyatlari va madaniy me‘yorlarini aks ettiradi. Shu nuqtai nazardan, leksik birliklar - so‘z, ibora va frazeologik birliklar - til va madaniyatni birlashtiruvchi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Leksik birliklar orqali nafaqat ma‘no, balki tarixiy, diniy va ijtimoiy kontekst ham ifodalanadi, bu esa tildagi madaniy tafovutlarni chuqur tushunishga imkon yaratadi.

O‘zbek va nemis madaniyatida bayramlar va urf-odatlarning rivojlanish yo‘llari sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, o‘zbek madaniyatida bayramlar ko‘pincha diniy (Ramazon, Qurbon hayit) va milliy (Navro‘z, Mustaqillik kuni) kontekstga ega bo‘lib, ular oilaviy an‘analari, milliy qadriyatlar va ijtimoiy tadbirlar bilan chambarchas bog‘liq. Bu bayramlar jarayonida ishlatiladigan leksik birliklar ko‘pincha hissiy, ifodali va frazeologik jihatdan boy bo‘lib, til orqali insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy hamkorlik, hurmat va mehr-muhabbatni ifodalaydi.

Nemis madaniyatida esa bayramlar diniy (Weihnachten, Ostern) va rasmiy milliy (Tag der Deutschen Einheit) shakllarda bo‘lib, ko‘proq ijtimoiy va huquqiy tartibga asoslangan. Nemis bayram leksikasi odatda rasmiy va strukturalashgan bo‘lib, ijtimoiy tizim, rasmiy tadbirlar va jamoaviy tartib-qoidalarini aks ettiradi. Bu esa leksik birliklar

orqali nemis jamiyatidagi tartib-intizom, huquqiy normalar va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, bayram va urf-odatlar o'ld leksik birliklar tilning semantik va pragmatik qirralarini ham ochib beradi. Ular nafaqat ma'no, balki kontekst va foydalanish sharoitlarini ham aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilida "oyli tun", "qurbonlik qilish" kabi iboralar diniy va madaniy qadriyatni, oilaviy birlikni ifodalasa, nemis tilida "Geschenke austauschen" (sovg'a almashish), "Osterfeuer" (Pasxa olovi) kabi birliklar jamiyatdagi ijtimoiy tartib va an'analarni aks ettiradi. Shu sababli, qiyosiy tahlil orqali o'zbek va nemis leksik birliklarining madaniy kontekstdagi xususiyatlarini o'rganish lingvistik tadqiqotlar, madaniyatshunoslik va tillararo kompetentsiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning asosiy maqsadi shundan iboratki, bayram va urf-odatlar leksik birliklarini qiyosiy jihatdan tahlil qilish, ularning semantik, pragmatik va madaniy jihatlarini aniqlash, shuningdek, ikki xalq tilidagi madaniy tafovutlarni ochib berishdir. Shu yo'l bilan maqola nafaqat o'zbek va nemis tillarini o'rganayotganlar, balki tilshunolar, madaniyatshunolar va o'quvchilar uchun ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ushbu tadqiqot bayramlar va urf-odatlar leksikasi orqali tilning madaniy, ijtimoiy va pragmatik funksiyalarini aniqlashga yordam beradi, qiyosiy tilshunoslikda yangi ilmiy tadqiqotlar uchun asos yaratadi va tillararo o'zaro tushunishni rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari o'quv jarayonida madaniy kontekstni hisobga olgan holda til o'rganishni samarali tashkil etishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bayramlar va urf-odatlar leksik birliklarini o'rganish lingvistika va madaniyatshunoslik sohalarida muhim tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi. Ko'plab olimlar til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish orqali leksik birliklarning nafaqat semantik, balki pragmatik, madaniy va stilistik funksiyalarini aniqlashga harakat qilganlar.

O'zbek tilshunolari, xususan Azizov va Karimova, o'zbek bayram leksikasini tahlil qilganlarida uni diniy va milliy kontekst bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bayramlar bilan bog'liq leksik birliklar oilaviy qadriyatlar, an'anaviy urf-odatlar va hissiy ifodalar orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi[1,6]. Bundan tashqari, frazeologik va idiomatik birliklar o'zbek tilining madaniy xususiyatlarini ochib beradi, til orqali tarixiy va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalash imkonini yaratadi.

Nemis tilshunosligi sohasida Braun va Duden kabi olimlar nemis bayram leksikasini o'rganib, uning ko'proq rasmiy-huquqiy va ijtimoiy kontekstga ega ekanligini qayd etganlar. Nemis bayram leksikasi tadbirlarning ijtimoiy tartib-intizomi, rasmiy marosimlar va jamoaviy qadriyatlarni aks ettiradi[2,3]. Shuningdek, frazeologik birliklar va idiomatik ifodalar jamiyatdagi an'anaviy me'yorlar, huquqiy tartib va madaniy qadriyatlarni yoritishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan Yuldashev bayram leksikasini ikki tilli va madaniyatli tahlil qilishning til o'rganish jarayonida ahamiyatini ta'kidlaydi[10]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, leksik birliklarning madaniy kontekstdagi qiyosiy tahlili ikki

xalq madaniyatini chuqurroq tushunishga, lingvistik kompetentsiyani oshirishga va tillararo kommunikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish asosida quyidagi xulosalar olinadi:

1. O‘zbek va nemis tillaridagi bayram leksikasi madaniy qadriyatlar, ijtimoiy normalar va tarixiy an’analarini aks ettiradi.
2. O‘zbek leksikasi ko‘proq hissiy, oilaviy va an’anaviy kontekstga ega bo‘lsa, nemis leksikasi rasmiy, ijtimoiy-huquqiy va strukturalashgan kontekstni namoyon qiladi.
3. Qiyosiy tahlil ikki madaniyat o‘rtasidagi lingvistik tafovutlarni aniqlash va til o‘rganish jarayonida madaniy kontekstni hisobga olishda muhim vosita hisoblanadi.

Shu tarzda, mavjud adabiyotlar asosida olib borilgan tahlil tadqiqotning metodologik asosini tashkil qiladi, o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasidagi semantik, pragmatik va madaniy tafovutlarni aniqlashga yo‘naltirilishini tasdiqlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot o‘zbek va nemis tillaridagi bayramlar va urf-odatlar leksik birliklarini madaniy kontekst asosida qiyosiy tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, asosiy maqsadi bayram leksikasining semantik, pragmatik va madaniy xususiyatlarini aniqlash hamda ikki xalq madaniyati o‘rtasidagi tillararo tafovutlarni ochib berishdir. Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy usullar birgalikda qo‘llanildi. Avvalo, korpusli tahlil usuli yordamida o‘zbek va nemis tillaridagi bayram va urf-odatlarga oid yozma matnlar to‘plami shakllantirildi. O‘zbek tili uchun milliy ensiklopediyalar, ilmiy maqolalar, rasmiy bayonotlar va onlayn resurslar, nemis tili uchun esa Duden lug‘atlari, ilmiy maqolalar va rasmiy bayram portallari manba sifatida ishlatildi. Shu orqali tadqiqotda ishonchli va rasmiy ma’lumotlar asosida tahlil olib borildi.

Korpusdagi bayram nomlari, frazeologik va idiomatik birliklar ajratilib, ularning semantik (ma’no), pragmatik (foydalanish konteksti) va stilistik xususiyatlari chuqur o‘rganildi. Shuningdek, o‘zbek va nemis leksik birliklari madaniy kontekst, ijtimoiy vazifasi va frazeologik jihatdan solishtirildi. Bu qiyosiy tahlil orqali tillararo madaniy tafovutlar aniqlanib, leksik birliklarning ijtimoiy va madaniy ahamiyati yoritildi.

Tahlil jarayonida leksik birliklarning soni, kategoriyasi (diniy, milliy, oilaviy) va ishlatilish xususiyatlari ham sifat va miqdoriy jihatdan ko‘rib chiqildi. Tadqiqotning bosqichlari ma’lumot yig‘ish, leksik birliklarni ajratish, semantik va pragmatik tahlil, shuningdek qiyosiy tahlilni o‘z ichiga oldi. Shu yo‘l bilan bayram leksikasining madaniy kontekstdagi xususiyatlari aniqlanib, ikki xalq tilidagi leksik birliklarning farqlari va o‘xshashliklari o‘rganildi.

Tadqiqot ob’ekti sifatida o‘zbek va nemis madaniyatidagi bayramlar va urf-odatlar, predmeti sifatida esa bayram va urf-odatlarga oid leksik birliklarning madaniy kontekstdagi ifodalanish usullari va tillararo tafovutlari tanlandi. Ushbu metodologiya yordamida o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasidagi semantik, pragmatik va madaniy tafovutlar aniqlanadi, til o‘rganish jarayonida madaniy kontekstni hisobga olish imkoniyati yaratiladi, shuningdek, qiyosiy tilshunoslik va madaniyatshunoslikda yangi ilmiy tadqiqotlar uchun asos yaratiladi. Shu yo‘l bilan tadqiqot natijalari til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro

bog‘liqlikni aniqlash, leksik birliklarning madaniy funksiyasini o‘rganish va tillararo kompetentsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari o‘zbek va nemis tillaridagi bayramlar va urf-odatlariga oid leksik birliklarning madaniy kontekstdagi semantik, pragmatik va frazeologik xususiyatlarini aniq ochib berdi. Korpusli va qiyosiy tahlil asosida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va nemis bayram leksikasi nafaqat tilning leksik va frazeologik qatlamlarini aks ettiradi, balki madaniy qadriyatlarni, tarixiy an‘analarni va ijtimoiy normalarni ham ifodalaydi.

O‘zbek leksik birliklari ko‘proq diniy va milliy kontekstga ega bo‘lib, oilaviy va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, “Qurbonlik qilish”, “Oylik ibodat”, “Navro‘z xonasi” kabi birliklar diniy e‘tiqod va milliy an‘analarni chuqur ifodalaydi va shaxslararo muloqotda hissiy ohangni yaratadi. Nemis tilidagi bayram birliklari esa “Weihnachten feiern” (Rojdestvo bayramini nishonlash), “Osterfeuer anzünden” (Pasxa olovi yoqish) kabi ifodalar orqali ko‘proq rasmiy va ijtimoiy-huquqiy kontekstni yoritadi. Ular jamiyatdagi tartib, jamoaviy an‘analar va rasmiy marosimlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Pragmatik jihatdan o‘zbek leksikasi oilaviy va shaxslararo munosabatlarda ishlatiladi, til orqali mehr-muhabbat, hurmat va oila birligini ifodalaydi. Nemis leksikasi esa rasmiy va jamoaviy tadbirlarda qo‘llanilib, uning pragmatik funksiyasi jamiyatdagi rasmiy normalar va marosimlarni aks ettirishga qaratilgan. Shu bilan birga, frazeologik va idiomatik birliklar ikki til o‘rtasidagi madaniy tafovutlarni yanada ochib beradi. Masalan, o‘zbek tilidagi “oyli tun” iborasi Ramazon oyining ruhiyatini ifodalaydi, nemis tilidagi “Geschenke austauschen” (sovg‘a almashish) esa bayram tadbirlarining ijtimoiy xarakterini yoritadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek leksikasi ko‘proq hissiy, oilaviy va diniy kontekstga ega bo‘lsa, nemis leksikasi rasmiy, ijtimoiy-huquqiy va strukturalashgan kontekstni namoyon qiladi. Ikkala tilning leksik birliklari jamiyatdagi qadriyatlarni aks ettirsa-da, ularning ifoda vositalari, frazeologik tuzilishi va foydalanish sharoitlari sezilarli darajada farq qiladi.

Tadqiqot shuningdek, madaniy kontekstni hisobga olishning ahamiyatini tasdiqladi. Bayram leksikasi nafaqat so‘zlarning ma‘nosi, balki ularning madaniy va ijtimoiy funksiyasini ham ifodalaydi. Shu sababli, tillararo tafovutlarni o‘rganish til o‘rganish jarayonida lingvistik kompetentsiyani oshirish va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari o‘zbek va nemis bayram leksikasining semantik, pragmatik va frazeologik xususiyatlarini bir vaqtning o‘zida ochib berib, tillararo qiyosiy tahlilning madaniyatlararo kommunikatsiya va lingvistik tadqiqotlar uchun muhim metodologik asos ekanligini tasdiqlaydi. Bu natijalar nafaqat tilshunoslar, balki o‘zbek va nemis tillarini o‘rganayotganlar uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, madaniy kontekstni chuqurroq tushunish va tillararo tafovutlarni aniqlash imkonini beradi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot o‘zbek va nemis tillaridagi bayramlar va urf-odatlar leksik birliklarini madaniy kontekst asosida qiyosiy tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning natijalari bir qator muhim xulosalarni beradi.

Birinchidan, o‘zbek va nemis bayram leksikasi nafaqat semantik va pragmatik jihatdan, balki madaniy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham sezilarli farqlarni ko‘rsatadi. O‘zbek tilida leksik birliklar ko‘proq hissiy, diniy va oilaviy kontekstga ega bo‘lib, milliy an‘analar va oilaviy qadriyatlarni aks ettiradi. Nemis tilida esa leksik birliklar rasmiy, ijtimoiy-huquqiy va strukturalashgan kontekstni namoyon qiladi, ularning asosiy vazifasi jamiyatdagi tartib-intizom va jamoaviy qadriyatlarni yoritishdir.

Ikkinchidan, frazeologik va idiomatik birliklar ikki til o‘rtasidagi madaniy tafovutlarni yanada aniq ko‘rsatadi. O‘zbek frazeologik birliklari tarixiy va diniy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lsa, nemis frazeologik birliklari bayram tadbirlarining ijtimoiy va rasmiy xarakterini ifodalaydi.

Uchinchidan, tadqiqot madaniy kontekstning leksik birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlarini tushunishda muhim rol o‘ynashini tasdiqladi. Bayram leksikasi orqali til o‘rganayotganlar nafaqat so‘z ma‘nosini, balki ularning madaniy va ijtimoiy kontekstini ham chuqurroq tushunish imkoniga ega bo‘ladi.

Natijada, qiyosiy tahlil ikki xalq madaniyati o‘rtasidagi lingvistik tafovutlarni aniqlash, madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish va tillararo kommunikatsiyani yaxshilashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatildi. Ushbu tadqiqot natijalari o‘zbek va nemis bayram leksikasini o‘rganayotgan tilshunoslar, talaba va ilmiy tadqiqotchilar uchun foydali manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizov O.A. O‘zbek tilining leksikologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2015. – B. 240.
2. Braun F. Kultur und Sprache: Linguistische Aspekte der Kultur. – Berlin: Springer Verlag, 2017. – S. 256.
3. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. – Mannheim: Dudenverlag, 2019. – S. 320.
4. Humboldt W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues. – Bonn: Akademie Verlag, 2013. – S. 198.
5. Karimova N.M. O‘zbek xalq urf-odatlari va marosimlari. – T.: Fan, 2018. – B. 196.
6. Rahmonov D.S. Til va madaniyat munosabatlari. – T.: Akademnashr, 2020. – B. 210.
7. Sodiqov Q.S. O‘zbek tili frazeologiyasi. – T.: Universitet, 2014. – B. 172.
8. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words. – New York: Oxford University Press, 2014. – P. 285.
9. Yo‘ldoshev B.X. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2016. – B. 184.

20-Iyun, 2026-yil

10. Yuldashev U.S. Lingvokulturologiya va qiyosiy tahlil. – T.: Fan va texnologiya, 2021. – B. 176.